

YEŞİLİMARET CAMİİ

hem plan özellikleri orijinal halinde bir zâviye olduğunun açık kanıtıdır. Yapının tarihçesini aydınlatan belge Yahşi Bey'in 845 (1441) tarihli vakfiyesidir; burada onun inşa ettirdiği zâviye için vakfettiği çeşitli yapılarla arazi ve bahçe gibi taşınmazların kaydına rastlanmaktadır.

Cami, mimari özellikleri itibarıyla Osmanlı bölgesindeki imaretlerin tipolojisini devam ettiren bir örnektir. Yapıda mihrabın yer aldığı kısmın yarım bir kubbe ile örtülmesi 833 (1429-30) tarihli Edirne Beylerbeyi Camii'nde görülen bir uygulamanın tekrarıdır. Edirne Beylerbeyi Camii'nin mihrap önündeki küçük yivli yarım kubbesi burada daha büyük ölçülerde ve ana kubbeye bağlı biçimde ele alınmıştır. İstanbul Beylerbeyi Camii'nde dışa taşma yapmayan mihrabın aksine bu camide dış kütlede çıkıntı oluşturan, bir hücre gibi derin niş halindeki mihrabın önemle vurgulanması dikkat çekicidir ve bu belki de taşıdığı fonksiyonel nitelikle ilgilidir. Tire Yeşilimaret Camii'nde ilk defa ana kubbeye bağlanan yarım kubbe ile sağlanan gelişme, Osmanlı cami mimarisinde merkezi kubbenin yarım kubbelerle birlikte çeşitli denemeler halinde uygulandığı plan şemalarıyla daha ileri bir aşamaya taşınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 164, 166; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berklin), İstanbul 1941, s. 26-27; Semavi Eyice, *İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, İstanbul 1963, s. 41, 72; Ayda Arel, "Batı Anadolu'dan Birkaç Yapının Tarihlendirilmesi ve XV. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi Hakkında", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, İstanbul 1970, II, 82-95; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 37-38; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 542-548; İnci Aslanoğlu, *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara 1978, s. 36-39; a.m.f., "Tire Beylik Dönemi Camileri", *Türk Kültüründe Tire* (haz. Mehmet Şeker), Ankara 1994, s. 89-96; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979, s. 642-651; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 72-73; Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar: 1300-1500*, Ankara 2001, s. 134, 226; Yıldırım Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme: 1300-1453*, Ankara 2002, s. 441-448; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2008, s. 64, 120-121; Aydın Seçkin, "Türkiye'de Önemli Mevlevihâneler ve Mevlevihânelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Rolü", *Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyumu (13-15/12/2007) Bildiriler*, Konya 2010, s. 1-45; Halim Baki Kunter, "Tire Minareleri", *Arktekt*, VI/12, İstanbul 1936, s. 337-339; Suut Kemal Yetkin, "Beylikler Devri Sanatından Klasik Türk Sanatına", *TTK Bildiriler*, V (1960), s. 257-267.

SELDA KALFAADE

YEŞİLZÂDE MEHMED SÂLİH EFENDİ

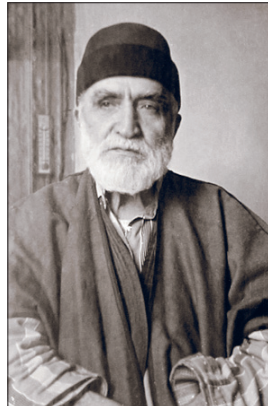
(1872-1954)

Siyaset adamı, eğitimci,
süfi müellif.

Erzurum'da doğdu. Medine'den Erzurum'un İspir kazasına göç eden ve soyu Hz. Hüseyin'e ulaşan Pîr Hızıriler'dendir. Babası şeyhülkurrâ Seyyid Mustafa Niya-zî Efendi, annesi Hacer Hanım'dır. İlk eğitimini babasından aldı. Daha sonra mülkiye rüşdiyesini bitirdi. 1890'da hıfzını tamamladı. 1905'te Şeyh Abdülğafur Efendi'den sülûs, nesih ve ta'lik hatlarından icâzet aldı. Şeyhülulemâ Hacı Süleyman Efendi'nin yanında dinî ilimleri tahsil etti. Yazıcızâde Hacı Derviş Efendi'nin *Meşnevî* derslerine ve Hâşîzâde Şeyh Ali Rızâ'nın sohbetlerine katıldı. Dârümuallimîn'den mezun oldu. 1898-1901 yıllarında dava vekilliği yaptı. 1902'de medrese imti-hanlarına girerek askerlikten muafiyet kazandı. 1903'te Erzurum İbrâhim Paşa Mektebi'nde öğretmenliğe başladı. 1907'de muallim-i evvel olarak Numûne-i Terakkî Mektebi'ne geçti; 1911'de bu okula müdür oldu. Bir yandan da Câferiye Camii'nde hatiplik yapıyordu. Öğretmenlik yıllarında ilkmekteplerde okutulmak üzere *İslâm Elifbası*, *Kırâat-ı Merdân*, *Risâle-i Merdân*, *Mecmûa-i Merdân* adlı dört kitap hazırladı. Meşrutîyet'in ikinci yılında Erzurum'da basılan *Müslümanlara Rehber* adlı risâlesinden dolayı Rus Sefâreti'nce açılan davadan altı ayda kurtulabildi. Bir ara Sosyal Demokrat Fırkası adıyla bir fırka kurmaya teşebbüs ettiyse de başarılı olamadı. I. Dünya Savaşı'na kendi isteğiyle katıldı, kışlık hediye komisyonunda, hastahane teftişinde, cephelerde irşad-hitabet hizmetlerinde görev aldı. İki yıl Kafkas cephesinde bulundu. Erzurum'un Rus-

lar'ın eline geçmesinden (16 Şubat 1916) birkaç gün önce ailesiyle birlikte şehirden ayrılp büyük zorluklarla İstanbul'a geldi. Bu sırada tanıdığı küçük yaşta yetim kalan Şemseddin Yeşîlî mânevî evlât edinip eğitimini üstlendi. Bir süre sonra geçim sıkıntısından dolayı Bursa'ya yerleşmek zorunda kaldı. Burada zeytin ticareti ve fırıncılık yaptı. 1919'da Bursa'da Redd-i İlhak ve Müdâfaa-i Hukuk cemiyetlerinin kurulmasına öncülük etti. Bursa'nın on bir kazasında teşkilât kurup yüzlerce eşkiyayı vatan hizmetine sevketti. Bursa Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı iken fırının da bildiriler basarak halkı Millî Mücadele'ye katılmaya çağırdı. Millî Mücadele sırasında çeşitli kuruluşlara aynı ve nakdî 23.000 altın verdi.

1919'da yapılan son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı seçiminde Bilecik'ten mebus seçildiyse de bunu kabul etmedi. Ertesi yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Erzurum'dan milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920'de Ankara'ya gidip meclisin açılışına katıldı. 1 Haziran 1920'de "meclis reisi Mustafa Kemal" imzalı bir yetki yazısıyla Bursa'ya döndü. Burada Büyük Millet Meclisi adını Anadolu'nun batısındaki şehirlerin temsilcisi olarak görev yaptı. Meclisin açılışının üçüncü ayında şehid ailelerinin sefaletten kurtarılmasını, fuhsun önüne geçilmesini ve nüfusun arttırılmasını amaçlayan taaddüd-i zevcât ve mecburi izdivaçla ilgili meşhur kanun teklifini verdi, üç yıl boyunca bu teklifini tekrarladı. Buna göre evlilere bazı kolaylıklar sağlanırken bekârlara çeşitli yükümlülükler getirilecek, çok defa evlenmek istemeyenler birkaç şehid çocuğuna bakacaktı. Konya isyanı sırasında (Ekim 1920) Alâeddin tepesinde üç gün aç susuz mahsur kaldı. Mütetâkip iki gün Konya valiliği ve kumandanlığını yürüttü. Bolu ve Mudurnu isyanını yatıştırmakla görevlendirildi. Millî Mücadele sırasında savaş cephelerinde bulundu. Mecliste Dîvân-ı Muhâsebât, İktisat, Müdafâa-yı Milliyye, Muvâzene-i Maliyye, Nizamnâme-i Dâhilî encümenlerinde görev yaptı. Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nun kabulü üzerine (1921) Kadı Râif Efendi ile birlikte Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, hilâfet ve saltanat makamıyla devlet şeklinin korunmasını esas alan Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'ne dönüştürdü (1922). Bütçe müzakereleri sırasında yaptığı, Hindistan ve Azerbaycan'dan gelen paraların âkibetine dair konuşması reddedildi ve söylediği sözlerden dolayı kendisine on beş gün meclisten uzaklaştırılma cezası verildi.

Yeşilzâde
Mehmed
Sâlih
Efendi

Mecliste muhalif milletvekillerinden teşekkül eden ikinci grup içerisinde yer alan Sâlih Efendi 1922'de hilâfeti savunan ve Ankara'nın ilk muhalif gazetesi olan *Şarkın Sesi*'ni çıkardı (29 sayı). İstiklâl mahkemelerinin ilgasına, Mîsâk-ı Millî'den fedakârlık yapılmamasına ve Ali Şükrü Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair teklifler verdi. Birinci meclisin feshedilmesinin ardından ikinci meclise alınmadı, ayrıca kendisine Erzurum ve Bursa'ya gitmesinin uygun görülmediği bildirildi. Bir süre sonra İstanbul'a taşınarak ticaret yapmaya başladı. 1925 Haziranında, komite kurarak Mustafa Kemal Paşa'yı öldürüp hükümeti değiştirme suçlamasıyla İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklandı; yetmiş beş gün sonra serbest bırakıldı. Ardından İstanbul İmam-Hatip Mektebi ilm-i ferâiz ve akaid dersleri muallimliğine tayin edildi. 1929'da bu mektep kapatılınca Çemberlitaş Ortaokulu'nda tarih öğretmenliğine getirildi. 1931'de öğrencilere dinî propaganda yaptığı gerekçesiyle emekliye sevk edildi. 1932'de gıda komisyonculuğuna başladıysa da bunu sürdürmedi. 1934'te Afgan ve İran hükümetleri için Farsça alfabe hazırladı. 1937-1945 yılları arasında Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu'nda çalıştı. Bu sırada İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a Said Nursi'yi savunan bir mektup gönderdi. 1945'te şeker hastalığından kangren olan bir bacağı kesildi. 1947-1949 yıllarında Şemseddin Yeşil ile birlikte çıkardığı *Hakikat Yolu* mecmuasıyla *İslâmiyet* gazetesinde 200 civarında yazısı yayımlandı. Hz. Ali, Ehl-i beyt muhabbeti ve Muâviye konusunda İstanbul ulemâsıyla polemiklere girişti. Muhaliflerinden bir grup tarafından evi yakılmak istendi. Bu kişileri bildiği halde şikâyetçi olmadı. Bazı eserlerinde Kâdirî tarikatına mensubiyetini ifade etmek için kullandığı Kâdirî nisbesinden dolayı hakkında dava açılıp yargılandı. Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi 4 Temmuz 1954'te Fatih Sofular'daki evinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Tarih, edebiyat, tasavvuf, akaid ve kelâma dair ellinin üzerindeki eserinden yirmi beş kadarı basılmış olup başlıcaları şunlardır: *Cenâb-ı Hakk'ı İnkâr Edenlere Cevap* (İstanbul 1342; müellifi tarafından kısmen sadeleştirilerek *Ulu Tanrı Her Varlığın Sahibi İnkâr Edilebilir mi* adıyla da yayımlanmıştır [İstanbul 1944]); *Din Öğretici* (İstanbul 1932; küçük bir ilmi haldir); *Ruh ve Mevt Hakkında* (İstanbul 1940, 1976; kelâm âlimleri, filozof ve mutasavvıfların ruh ve ölümle ilgili görüşlerini içerir); *Hikâyeli Mevlid*, *Mensur*

ve Manzum Muhtasar Tarihçe-i Nûr-ı Muhammedî ve Velâdet-i Cenâb-ı Ahmedi (İstanbul 1940); *Hakikat Duygusu İbâdet Bilgisi: Din Duygusu Namaz Bilgisi* (İstanbul 1943); *Yüzbeş Hadis-i Şerifi Cami Ahlâk-ı Âliye ve Vezâif-i İslâmiyye* (İstanbul 1946); *Güldeste-i Kerâmât-ı Gavs-ı Azam Seyyid Abdülkâdir Hazretlerinin Hal Tercümesiyle Kerâmât-ı Aliyyelerinden Binde Birini Havidir* (İstanbul 1947); *Hazret-i İmam Ali (a.s.) ve Düşmanları* (İstanbul 1947); *İlme, Ulemaya Ait Açık Mektup* (İstanbul 1947); *Ashaba Hürmet, Sövenlere Lanet, Peygamber Buyruğu* (İstanbul 1949); *Kerbela Mezalimi* (İstanbul 1950); *Tercüme-i Hâl* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1391; I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla ilgili önemli bilgiler ihtiva eden eser Ömer Hakan Özalp tarafından bazı notlarla birlikte sadeleştirilerek yayımlanmıştır [*Selâm Dergisi*, sy. 104-105, Temmuz-Ağustos 1995]).

Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin kendi hatıyla yazdığı, henüz yayımlanmamış bazı eserleri de şunlardır: *Durûb-ı Em-sâl* (Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 290); *Tath Zehir, Yaldızlı Tuzak* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/4); *Farmasonlar ve Maksatları* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/5); *Rehber-i Tekâyâ* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1338/2; İstanbul Üsküdar, Beşiktaş, Beyoğlu, Eyüp ve civarındaki mâmur ve harap tekkelerin yerleriyle âyin günlerine ait rehberdir; müellifin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı [Tirnovalı, nr. 1035] aynı adı taşıyan eseri bazı ilâve bilgiler içerir); *Dervişâne Tevhid Risâlesi* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 941/1); *Vehhâbi Mezhebi ve Protestanlığın Eşkâliyle Mukayeses-i* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/6); *Elifbâ-yı İslâm* (İÜ Ktp., FY, nr. 1226, İran ve Afganistan hükümetlerinin siparişi üzerine hazırlanmıştır); *Vahdet-i Vücûd* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 943). Eserlerinden bazı örneklerle eser ve makalelerinin tam bir listesi Ömer Hakan Özalp'ın çalışmasında verilmiştir (*Hoca, Şeyh, Siyasetçi*, s. 63-270).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Hakan Özalp, *Hoca, Şeyh, Siyasetçi Erzurumlu Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi*, İstanbul 1999; a.mlf., "Hoca, Şeyh, Siyasetçi Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 6, İstanbul 1998, s. 105-178'den ayırtasım; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920 – 14 Ekim 1973* (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1973, s. 27; Cemaleddin Server Rev-

nakoğlu, "Yeşil İmam Oğlu Salih", *Tarih-Coğrafya Dünyası*, sy. 2, İstanbul 1959, s. 104; Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, "Yeşilzâde Salih Efendi", *Yeni İstanbul*, 12 Temmuz 1968.

ÖMER HAKAN ÖZALP

YEŞRUTİ

(الشرطي)

Ali Nûriddin b. Muhammed Nûriddin
b. Ahmed el-Yeşrutî et-Tûnisî
(ö. 1316/1899)

**Şâzeliyye-Derkâviyye tarikatının
Yeşrutîyye kolunun kurucusu.**

1208'de (1793) Tunus'un Benzert (Bizer-te) şehrinde doğdu. Hz. Hasan'ın soyundan olup Yeşrut kabilesine mensuptur. Benzert'te başladığı eğitimini Zeytûne Medresesi'nde tamamladı. Ardından tasavvufa yönelerek Şâzeliyye-Derkâviyye'nin piri Mevlâ b. Ahmed ed-Derkâvî'ye intisap etti. Onun ölümünden (1239/1823) sonra bugün Libya sınırları içinde kalan Mîsrâte'ye giderek Şâzeliyye tarikatının Medeniyye kolunun piri Muhammed Hasan b. Hamza Zâfir el-Medenî'ye intisap ederek ondan hilâfet aldı. On üç yıl kadar şeyhinin hizmetinde bulundu. Zaman zaman şeyhin emriyle çeşitli bölgelere seyahat ederek irşad faaliyetini sürdürdü. 1846'da Medeni'nin ölümünün ardından hacca gitti ve dört yıl Medine'de kaldı. Dönüşte Mısır'a uğradı. Kızıldeniz kenarında Humeysêrâ beldesinde medfun olan Şâzeliyye tarikatının piri Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli'nin, ardından İskenderiye'de Şâzeli meşâyihinden Ebû'l-Abbâs el-Mürsi'nin kabirini ziyaret ettikten sonra Mescid-i Aksâ'ya ziyaret amacıyla çıktığı deniz yolculuğunda bindiği gemi fırtınaya yakalanınca zorlukla Yafa Limanı'na ulaştı. Kızı Fâtma, babasının bu sırada aldığı mânevî uyarılar neticesinde Filistin'de kalmaya karar verdiğini söyler.

1850'de Beyrut'un Terşîha köyüne yerleşen Yeşrutî burada irşad faaliyetine başladı. Terşîha'da dul bir kadın olan Hatice Tûsüz ile evlendi. Kısa zamanda Filistin'in önde gelen Türk, Mısırlı, Suriyeli ve Mağribli aileleri arasında saygın bir yer edindi. 1862'de Terşîha'da ilk zâviyesini açtığından halkın yanı sıra bölgenin ileri gelenleri ve âlimlerinden de kendisine intisap edenler oldu. Safed, Hayfa, Kudüs, Beyrut, Bekaa vadisi, Sayda, Halep, Şam ve İstanbul'dan kendisine intisap etmek için gelenlerin sayısı artınca Şam valisinin Bâbiâli nezdinde yaptığı girişimler sonucu 1867 yılı Şubat ayında üç müridiyle birlikte Ro-